

ΠΕΡΙ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΤΩΝ
ΑΡΧΑΙΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ ΕΝ ΤΟΙΣ ΓΥΜΝΑΣΙΟΙΣ

ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ μετὰ προλεγομένων

ΥΠΟ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΣΠ. ΦΑΡΑΝΤΑΤΟΥ.

Ὁ φιλόλογος Joa. Henr. Bremi, εἰς τῶν δοκίμων ἐκδοτῶν ἐκλεκτῶν λόγων τοῦ Δημοσθένους, Λίσχιου, Ἴσοκράτους, Λατίνων ἐν οἷς καὶ τοῦ Κορνηλίου Νέπωτος ἐν τινι ἐκδόσει τοῦ τελευταίου προτάσσει τὰ κατωτέρω, ἅτινα, εἰ καὶ πρὸ ἐτῶν ἐγράφησαν, καλὸν ἐνομίσαμεν νὰ μετενέγκωμεν εἰς τὴν ἡμετέραν φωνὴν ὡς οὐχὶ ὄλως ἄκαιρα καὶ ἀλυσιτελῆ τοῖς διδάσκουσιν, ἰδίᾳ δὲ ἐνίοις, οἵτινες ψιλῆ ἀναγνώσει διεξιόντες ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς ποιοῦσι τοὺς Ἑλληνόπαιδας μᾶλλον βαρβαροφώνους καὶ ἀναγκάζουσιν αὐτοὺς διὰ τῆς κακῆς τῶν καὶ ἀνωφελοῦς διδασκαλίας, τῆς οὐδεμίαν θεμελιώδη γνῶσιν τῆς γλώσσης παρεχούσης, ὡς τὰ πολλὰ νὰ τρέπωνται ἐπὶ τὴν ἀπληστον ἀνάγνωσιν Γάλλων μυθιστοριογράφων τῆς ἐποχῆς ἢ ἄλλων τοιούτων συγγραφέων, ὧν τοὺς ὕθλους οἱ νεανίσκοι δὲν αἰσχύνονται προφέροντες ὡς κλασικῶν συγγραφέων ὑποθήκας. Καὶ τοῦτο εὐχερῶς γίνεται· διότι οἱ πλεῖστοι καὶ μάλιστα τῶν εὖ πραττόντων ἐξεληθόντες τοῦ Γυμνασίου ποιοῦνται τὴν πρέπουσαν σπουδὴν τῆς Γαλλικῆς διὰ τῆς εὐμεθόδου διδασκαλίας ἐκλεγομένου διδασκάλου ἐκμαθόντες δὲ τὴν γλῶσσαν, τὴν δόκιμον χρῆσιν, τοὺς ἰδιωτισμοὺς αὐτῆς κλπ. παντοτε προτιμῶσι τῆς πατρίου φωνῆς τὴν χρῆσιν τῶν ὀθνείων πρὸς ἐπίδειξιν ἀρρήτου χάριτος καὶ αἰσθήσεως τοῦ καλοῦ ὥσπερ ἂν εἰ ἡ γλῶσσα αὐτῶν μὴ ἦν ἡ ὑπερτάτη τὸν κόσμον καὶ τὸ κάλλος, ἥτις καὶ γλῶσσα τῶν θεῶν, ἦν κατὰ Διονύσιον τὸν Ἀλικαρνασσεῖα. (1) Ὡς πρὸς κτῆσιν ἠθικῆς ἢ φιλοσο-

(1) Περὶ τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀρμονίας τῆς Ἑλλάδος φωνῆς πρὸβλ.

φικῆς ἢ ἄλλης παιδείας ὅλως ἄχρηστα τὰ πνευματικὰ προϊόντα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος θεωροῦντες, ἐξορίζουσι ταῦτα τῶν βιβλιοθηκῶν πολλοὶ τῶν νέων Ἑλλήνων, κοσμοῦντες τούναντίον αὐτὰς διὰ ῥωμαντικῶν ἢ ἄλλων ποικίλων συγγραμμάτων, ὧν δυστυχῶς, τὸ πλεῖστον, τέκνον εἶνε ἢ λεγομένη σύγχρονος φιλολογία, ἣν ἀδυνατοῦμεν προσηκόντως νὰ ὀνομάσωμεν, διότι δι' αὐτῆς ἢ δίδεται ἡμῖν ἀπεικόνισις τῆς συγχρόνου συγγραφῆς ἄλλων ἐθνῶν ἢ καὶ εἰ γράφεται τι, χειρόν ἐστὶ τῶν χειρίστων Βυζαντιακῶν ὕθλων. Ἐξετάσατε τὴν χαρίεσσαν νεότητα καὶ θέλετε ἰδῆ τίνων ἀτυχῶς συγγραφέων πλείονα γνῶσιν ἔχει τῶν Ἑλλήνων ἢ ξένων! Καὶ ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης πολλάκις ἐπειδὴ ὁ νέος διεξῆλθε τεμάχια τινῶν συγγραφέων τῇ βοηθείᾳ κακίστων καὶ στρεβλοῦσῶν τὸ νόημα μεταφράσεων, ἢ δὲ διδασκαλία δὲν προσέθηκέ τι, ἀλλ' εἶασεν αὐτὸν ἐν ἀηδέστατῇ ταραχῇ καλινδούμενον, ἐπειδὴ δὲν ἐγνώρισε καλῶς τὰ τῆς γλώσσης, δὲν κατενόησε τὸ πνεῦμα καὶ τὴν χάριν αὐτῆς, δὲν ἠγέρθη ποτὲ τὸ διαφέρον αὐτοῦ διὰ τὸ περιεχόμενον, δὲν ἐδιδάχθη ὅτι ὀφείλει νὰ προμαχῆ τῆς πατρίου φωνῆς ὡς τῆς ἰδίας τιμῆς, διὰ ταῦτα ὅλως ταύτης ἀμοιρεῖ ἀποφοιτήσας δὲ τοῦ Γυμνασίου καὶ ἀδυνατῶν τὸ ἐλάχιστον βῆμα νὰ ποιήσῃται ἐν τῇ ἀναγνώσει τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, ἐνῶ εὐχερῶς τέρπεται ἐν τοῖς θελκτικοῖς λειμῶσι τῆς Γαλλικῆς καὶ ὀθνείου φιλολογίας, ἀπορρίπτει αὐτοὺς ὡς πλήρεις ἀκανθῶν, ἵνα μὴ τι χειρόν εἴπωμεν, γράφει δὲ τὴν συνήθη φωνὴν ὡς ὠμίλει αὐτὴν πρὸ τῆς εἰσόδου του εἰς τὰ σχολεῖα, ἐκτὸς τετριμμένων τινῶν τύπων ῥηματικῶν ἢ ἄλλων, ὧν ἀκριβῆ πολλάκις δὲν ἔχει συνείδησιν, ἐνισχυόμενος εἰς τοῦτο ὑπὸ τῶν κακῶν δαιμόνων τῆς νέας γλώσσης οἵτινες ἐξ ἀμαθίας ἢ τοῦ εὐχεροῦς ἐνεκεν ὑποστηρίζουσι τὴν χρῆσιν τῆς χυδαίας καὶ ἀκανονίστου φωνῆς οὐχ ὀρμώμενοι, ὡς εἴπομεν, ἐκ λόγων ἐπιστημονικῶν, διότι τότε θὰ ἔβλεπον τὰς δυσχερείας τοῦ πράγ-

καὶ Δούκαν ἐν σελ. 218 τοῦ τόμου τοῦ περιέχοντος τὰ σωζόμενα τοῦ Σωκρατικοῦ Αἰσχίνου καὶ ἄλλας τινὰς μελέτας ἐν αἰς καὶ αἰ πολλοῦ λόγου ἄξια περὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς λαλουμένης γλώσσης πολλὰ ὀρθὰ παραινῶσαι πρὸς βελτίωσιν τῆς κακασχήμενος εἰς τὸ παντελὲς χυδαίας φωνῆς. Περὶ τῆς δευτέρας ὁ κ. Κόντος γράφει ὅτι ἐν ταύτῃ *sunt mala, sunt quae dam medi ocra, sunt bona plura*. Πρὸβλ. περιοδ. Σωκρ. Τομ. Α. Τευχ. Ζ.

ματος, ὡς ἐδείχθη διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ Κ. Κόντου.

Αἷτια τῶν ἀνωτέρω θεωροῦμεν α'. τὴν πολιτείαν β'. τὴν ἀκατάλληλον ὡς τὰ πολλὰ διδασκαλίαν οὐκ ἐπανορθουμένην ὑπὸ προσηκούσης καὶ ἀδεκάστου ἐποπτείας τῆς πολιτείας καὶ γ'. τὸν μαθητὴν ὅστις ἐξελθὼν τοῦ Γυμνασίου καὶ κατεθὼν τὴν γυμνότητά του ἔπρεπε τοῦλάχιστον νὰ σπουδάζῃ μόνος, ὡς Ἕλληνας, τοὺς πλουσίους ὠφελείας θησαυροὺς τῶν προγόνων, δι' οὓς ὁ Ὀράτιος ἔγραψε τοῖς Ῥωμαίοις: Vos exemplaria graeca nocturna versate manu versate deurna. Περὶ τούτων ἰδίᾳ καὶ ἐκτενῶς θέλομεν γράψῃ, ἀρκούμενοι νῦν τοῖς κατωτέρω, ἐν οἷς χαίροντες διαβλέπομεν τὰ καθήκοντα τῆς διδασκαλίας καὶ τὸ σοβαρὸν αὐτῆς περιγραφόμενα καὶ δεόντως τιμώμενα.

Ἔχομεν πολλὰς σχολικὰς ἐκδόσεις τῶν ἀρχαίων συγγραφέων (in usum scholarum), ἀλλ' ὅμως δὲν ὠρίσθησαν προσηκόντως τὰναγκαιούντα σχολικῆ ἐκδόσει. Κατὰ τὴν συνήθη ἐκδοχὴν διὰ τῶν λέξεων «σχολικὴ ἐκδοσις» σημαίνεται ὅτι ὁ ἐξελθὼν τοῦ σχολικοῦ βίου, ἐν τοιαύτῃ ἐκδόσει, ὑπὸ βίας καὶ μόλις εὐρίσκει τι ἀγνοούμενον ὑπ' αὐτοῦ ἢ ὅπερ ἤκιστα ὠφείλεν ἐπίστασθαι. Πάντη εἰλικρινῆς ὁμολογία. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἐκδότης ὠφείλεν ἀληθῆς τοῦλάχιστον πρὸς ἑαυτὸν εἶναι ὥστε νὰ ἐπιγινώσκῃ ὅτι τοιαύτη τις ἐκδοσις εἶνε ἀνωφελής. Ὁ διδάσκων ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐκδόσει μόνον τὰ ἐν ἀπείστῳ σχολείῳ διδασκόμενα, κάλλιον θὰ ἔπραττεν εἰ ἀπήλασεν ἑαυτὸν μὲν τοῦ κόπου τοῦ εἰπεῖν ταῦτα, τοὺς δὲ ἄλλους τοῦ ἀναγινώσκειν. Ἐπιμελεῖ καὶ εὐέλπιδι μαθητῆ ἀδύνατον νὰ ᾖ ὠφέλιμος ἡ ἐκδοσις, εἰ ἐν αὐτῇ εὐρίσκει παρατηρήσεις οἷας πλέον ἢ ἀπαξ ἤκουσε καὶ αἷτινες δὲν πληροῦσι τὸν πόθον τοῦ πρὸς πρόοδον· τῷ δὲ ραθύμῳ ἀδιάφορον εἰ εὔρηται σημείωσις τις ὑπὸ τὸ ἔδαφος. Ὁ διδάσκαλος διὰ τοιαύτης ἐκδόσεως οὐδαμῶς βοηθεῖται, διότι τοῖς μαθηταῖς τὰ συνήθη διδάσκει ἀπὸ πολλοῦ, καὶ κοινὸς ὢν. ἐνῶ χωρὶα ἀσαφῆ δὲν εὐρίσκει σαφηνιζόμενα, καὶ ἐὰν ἀδυνατῇ νὰ ἐξετάσῃ πλουσιωτέρας πηγὰς, περιέρχεται εἰς τοιαύτην ἀπορίαν ὥστε ὁ ἴδιος νὰ μὴ νοῆ ἃ δέον νὰ ἐξηγήσῃται τοῖς μαθηταῖς. Βεβαίως πᾶσα σχολικὴ ἐκδοσις καθίσταται περιττὴ διδασκάλῳ ἐξ ἐπαγγέλματος φιλολογοῦντι ἢ ᾧ τινι ἢ εὐπραγία ἤθελεν ἐπιτρέπη τὸν καταρτισμὸν καταλλήλου καὶ ἐπαρκοῦς βιβλιοθήκης. Πόσον

ὅμως σπάνιον τὸ πρῶτον καὶ πόσω σπανιώτερον τὸ δεύτερον; Διὰ ταῦτα προσῆκον ἦν πλείονι φροντίδι νὰ ἐπιτηδεύηται ἐν σχολικῇ ἐκδόσει ἡ πλήρωσις καὶ τῶν δύο σκοπῶν, ὅπως ἡ δηλαδὴ αὕτη χρήσιμος καὶ τῷ μαθητῇ καὶ τῷ διδασκάλῳ. Τὰς ἀρχάς, καθ' ἃς νομίζω ὅτι πᾶσα σχολικὴ ἐκδοσις πρέπει νὰ καταρτίζηται, ἐκτίθημι παρακατιῶν.

Ἐν νῷ ἔχω δύο τάξεις ἀναγνωστῶν· τὸν διδάσκαλον καὶ τὸν μαθητήν. Τὸν διδάσκαλον ἐπὶ τοσοῦτον, ὅσον τοῖς μαθηταῖς τὸν προκείμενον συγγραφεῖα ἐρμηνεύει καὶ τὸ μὲν ποιεῖται χρῆσιν ὁδηγοῦ τινος, ὃ δύναται ἀκινδύνως νὰ ἀπερείδηται, τὸ δὲ ἔχει βοήθημά τι, ὅπερ ἀσφαλῆ μέρη αὐτῷ σαφηνίζει. Τρία ὡς ἐμοὶ δοκεῖ κυρίως εἰσὶ τὰ σημεῖα περὶ τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ στρέφηται ἡ ἐρμηνεία τοῦ διδασκάλου· γλῶσσα, κριτικὴ καὶ τὰ πράγματα.

Ἡ γλῶσσα, εἰ μὴ λανθάνομαι, εἶνε τὸ μάλιστα διαφέρον, περὶ τὸ ὁποῖον ὁ διδάσκαλος ὀφείλει ἀσχολεῖσθαι. Καθόλου φοιτᾷ τις εἰς τὸ σχολεῖον πρὸς τὸν σκοπὸν ταύτην ἰδίως νὰ ἐκμάθῃ. (1) Νεώτεροι παιδαγωγοὶ ἤνεγκαν εἰς τὸ μέσον τὴν φαινομένην θεμελιώδη ἀρχὴν ὅτι πρέπει ἡ τρυφερὰ νεότης εἰς τὴν κατανόησιν τῶν πραγμάτων μᾶλλον ἢ εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς γλώσσης νὰ ὁδηγῆται. Ἀναγιγνώσκουσιν ἐν τῇ γλώσσῃ οὐχὶ διὰ τὴν γλῶσσαν ἀλλὰ μόνον χάριν τῆς ὕλης τῆς περιεχομένης ἐν τῇ γλώσσῃ. Ἡ ἀρχὴ αὕτη ὅσον ἀληθὴς νομίζεται, τόσον πρακτικῶς πάντοτε εἶνε ἀνεφάρμοστος. Ἡ νέα ἡλικία ἔλασσον τοῦ νομιζομένου ἐπιτήδειος εἶνε πρὸς σπουδαῖα ἀντικείμενα. Ταῦτα τῷ ταχεῖ καὶ ζωηρῷ πνεύματι ἐλάχιστον τὸ θελκτικὸν παρέχουσι καὶ οὕτως οἴχονται διασκεδασθέντα πρὸ τῆς προσηκούσης κατανοήσεως. Πλὴν τούτου ἡ εἰρημένη ἀρχὴ δημιουργεῖ μόνον ἐπιπόλαιόν τινα γνῶσιν τῶν πραγμάτων. Τῷ ἐμπείρως ἔχοντι τοῦ περιληπτικοῦ καὶ τῆς ἀκριβοῦς ἀξίας

(1) Τὴν ἐκμάθησιν τῆς γλώσσης συνίστησιν ὡς φανήσεται, καὶ πρὸς τὴν πρόπουσαν σπουδὴν τοῦ πολυτίμου πνευματικοῦ θησαυροῦ τῶν ἀρχαίων· ὥστε δὲν δύναται τις νὰ ἐπαγάγῃ αὐτῷ τὴν αἰτίαν ὅτι παρορᾷ τὴν σπουδὴν τῶν νοημάτων καὶ τὸ μέσον ὑπολαμβάνει ὡς σκοπὸν, ἐνῷ ἀλλαχοῦ λέγει ὅτι ἡ ἀκριβὴς καὶ ἐπιστημονικὴ σπουδὴ τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν εἶνε τὸ βεβαιότατον μέσον πρὸς πολυμερῆ ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος καὶ μὀρφωσιν τῆς καρδίας. Σ. Μ.

τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, τῷ εἰσδύντι εἰς τὰ ἐσώτατα τοῦ πνεύματός των, φαίνεται μοι περιττὸν νὰ εἶπω ὅτι ὁ ἄνευ ἀκριβοῦς γνώσεως τῆς γλώσσης τούτους ἀναγνοῦς, τοιαύτην κρίσιν ποιήσεται περὶ αὐτῶν, οἷαν ὁ ἀναγνοῦς τὰ ποιήματα τοῦ Ὀμήρου ἐν ἐπιτομῇ. Ναὶ μὲν θὰ νοήσῃ τὸ ὅλον ἀμυδρῶς, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα καθόλου, ὅπερ καθίστησι τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς ἀνέφικτον παράδειγμα τῆς τοῦ καλοῦ αἰσθήσεως καὶ πάσης χάριτος μόλις θὰ ὑπονοήσῃ. Ὁ θέλων οὕτω τοὺς ἀρχαίους μόνον νὰ διεξέλθῃ κάλλιον νὰ μὴ πράξῃ τοῦτο. — Καὶ τοιαύτη ἀκριβὴς γνώσις τῆς γλώσσης πῶς δύναται νὰ κτηθῇ, ἐὰν ὁ μαθητὴς μὴ παρασκευασθῇ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς πρὸς τοῦτο, ἐὰν ὁ διδάσκαλος μὴ ἐπιστήσῃ τὴν διανοίαν τῶν μαθητῶν, ἐν τῇ νεαρᾷ αὐτῶν ἡλικίᾳ, τῇ λεπτῇ διακρίσει τῶν ἐννοιῶν καὶ τῇ φύσει τῶν λέξεων; Δὲν ἰσχυρίζομαι διὰ τούτου ὅτι ἕκαστος ἀναγνώστης τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἀνάγκη νὰ ᾖ φιλόλογος. Ὁ φιλόλογος ὀφείλει οἷός τ' εἶναι πάραυτα ὀρίζειν τὸν ἀληθῆ λόγον καὶ παντὸς σμικροῦ· ὁ χαρίεις ὁμῶς ἀναγνώστης πρέπει ν' ἀρκῆται διὰ τῆς λεπτῆς ἀντιλήψεως καὶ τῶν κεκτημένων γνώσεων τὸν συγγραφέα ἐν πάσῃ του τῇ δυνάμει νὰ νοήσῃ, ἂν μὴ ὁμοίως καὶ τὰς ἐλαχίστας φιλολογικὰς λεπτότητας δύνηται ἐρμηνεῦσαι. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο δὲν κατορθοῦται, εἰ ὁ διδάσκαλος μὴ εἴθισεν αὐτὸν τῇ σπουδῇ τῶν θεμελιωδῶν γνώσεων καὶ δὲν κατενόησεν ὁ μαθητὴς τὸ πνεῦμα τῆς γλώσσης. Ἀναμφισβήτητόν ἐστι τόδε· τὸ πρότιστον περὶ ὃ πρέπει ν' ἀσχολῆται ὁ διδάσκαλος εἶνε ἡ γλῶσσα.

Τὰς γλωσσικὰς παρατηρήσεις διαιρῶ εἰς δύο εἶδη· α'.) γραμματικὰς παρατηρήσεις καὶ β'.) παρατηρήσεις περὶ τῆς σημασίας λέξεων τινων. (1) Αὐτόδηλον ὅτι οἱ μαθηταὶ οἱ ἀρχαῖόν τινα συγγραφέα ἀναγι-

(1) Ἀναγκαῖον νὰ προστεθῇ καὶ ἡ παρατήρησις τῆς χρήσεως δοκίμου καὶ ἀδοκίμου κατωτέρω δὲ νὰ μὴ παραλείπηται εἰ δυνατόν ἡ συνεχῆς ἢ ἡ ἀναγκαῖα τοῦλάχιστον ἄσκησις τῶν μαθητῶν, ἐν τῇ ἀναγνώσει τοῦ συγγραφέως, εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ συντακτικοῦ. Σκέψεις τινὰς περὶ καταλλήλου τρόπου διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν πρὸς ἐπιστημονικωτέραν ἅμα καὶ εὐχερεστέραν σπουδῆν αὐτῶν καὶ ἐκτενεστέραν ἐν τοῖς σχολείοις ἀνάγνωσιν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων δημοσιεύσομεν ἐν προσεχεῖ χρόνῳ μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν καὶ Εὐρωπαϊκῶν γυμνασίων Σ. Μ.

γνώσκοντες πρέπει νὰ ἔχωσιν ἰκανὰς γνώσεις. Τὸ ἔτυμολογικὸν καὶ συντακτικὸν μέρος τῆς γραμματικῆς πρέπει νὰ γνωρίζωσιν ἐντελῶς. Ἐν τούτοις ὁ διδάσκαλος θὰ εὐρίσκη πάντοτε πλουσίαν ὕλην ἐν ταῖς γραμματικαῖς παρατηρήσεσιν, ἰδίᾳ δὲ θὰ ἐξετάσῃ τὰ δυσχερῆ σημεῖα τῆς λεπτοτέρας γραμματικῆς. Οἷον πλούτον παρατηρήσεων παρέχει ἡμῖν ἡ λεπτοτέρα γραμματικὴ διὰ φαινόμενα μάλιστα φλαῦρα, αἵτινες ὁμως ἄγουσιν εἰς σπουδαιότατα, πολλάκις ἐξαγόμενα! Δὲν ἐπιθυμῶ ὁ διδάσκαλος ν' ἀνακοινοῖ τοῖς μαθηταῖς περιττὰς καὶ ἀπεράντους συζητήσεις περὶ γραμματικῶν σαρτεινῶν καὶ συγκεχυμένων ἐρευνῶν. Τοῦτο οὐ μόνον καταπονεῖ τὴν νεανικὴν ἐλαφρότητα ἀλλὰ ταραττεῖ ἐπίσης καὶ τὴν κεφαλήν. Ἄλλ' ἐπιθυμῶ νὰ διδάξῃ τοιαῦτα μέρη τῆς γραμματικῆς περὶ ὧν αὐτὸς ἔχει ἀκριβῆ γνώσιν καὶ νὰ ἀσκῇ τοὺς μαθητάς, ὅπως μόνοι φθάνωσιν ἐνθα αὐτὸς προέβη, νὰ πειρᾶται διὰ προβαλλομένων παραδειγμάτων ὅπως ὁδηγῇ τοὺς μαθητάς εἰς τὸν σχηματισμὸν τοῦ κανόνος ὃν αὐτοὺς θέλει νὰ διδάξῃ καὶ οὕτως τὸ μὲν ἀσκήσει τὸν νοῦν των πρὸς ὀξεῖαν ἀντίληψιν; τὸ δὲ παροξυνεῖ τὸ οἰκεῖον διαφέρον. Ἄλλ' ἀνάγκη νὰ προσέχη μὴ καταστήσῃ τοὺς ἰδίους μαθητάς μόνον γραμματικοὺς ἐρευνητάς· διότι ὅσον καλὸν καὶ σκόπιμον εἶνε ὁ διδάσκαλος νὰ ἔχη γνώσεις θεμελιώδεις καὶ σαφεῖς καὶ ἄλλοις ν' ἀνακοινοῖ, τόσον ὀλέθριον καὶ ἀλλότριον τῷ σκοπῷ εἶνε τὸ ἀπόλλυσθαι ἐν λεπτολογίαις περιτταῖς. Τὸ πνεῦμα ἐθίζεται πρὸς τὸ μικρολόγον καὶ ἀπόλλυσι τὴν αἴσθησιν τοῦ καλοῦ, τὴν λεπτὴν ἀντίληψιν καὶ τὸ ἐπιδεκτικὸν θελκτικῶν καὶ ὠραίων εἰκόνων. Ἄ ὁ διδάσκαλος ἐν τῇ προφορικῇ του διδασκαλίᾳ ὀφείλει νὰ πράξῃ, αὐτὰ ταῦτα ὀφείλει καὶ ὁ ἐκδότης, ὁ προελόμενος τὸν ἄνωθι σκοπὸν. Πέποιθα ὅτι οὐχὶ πάντῃ ἀτυχεῖς συμβολὰς παρέσχον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ζητήματος τούτου καὶ πρὸς τὴν προσήκουσαν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ.

Ἄφθονον ὕλην πρὸς διδασκαλίαν παρέχει τῷ διδασκάλῳ καὶ παντὶ ἐρμηνεύοντι ἡ παρατήρησις τῆς σημασίας λέξεων τινων. (1) Ἀληθῶς

(1) Ὁρθοτέραν νομίζομεν τὴν γενικὴν ἐξέτασιν τῶν λέξεων ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, καὶ τῶν μὲν σαφῶν ἢ ἐκείνων περὶ ὧν ἐγένετο λόγος, δι' ἀπλῆς ἐξηγήσεως ἢ δι' ὀλίγων, ἄλλων δὲ διὰ πλειόνων, τοῦ ὀρισμοῦ τῆς κυρίας σημασίας, τῆς ἐκ ταύτης παραγωγῆς τῶν λοιπῶν, τῆς διαφοροῦ συντάξεως καὶ χρήσεως, τῆς πιστώσεως τούτων διὰ παραδειγμά-

ἐν τούτῳ τῷ εἶδει πλέον τοῦ νομιζομένου ὑπολειπόμεθα. Ὁ διδάσκαλος, ὡς τὸ καθήκον γὰρ παρέχει τοῦτο τὰ μάλιστα κατανοήσει. Ἰλὴν παρεσκευασμένην εὐρήσει ἐλάσσονα τῆς ἀρκούσης αὐτῷ. Δὲν δύναται νὰ ὑπονοήσῃ ἐντελῆ γνῶσιν τῆς γλώσσης ἄνευ τοῦ λεπτοτάτου ὀρισμοῦ τῆς ἐννοίας ἐκάστης ἐκφράσεως. Οὐδεμία γλῶσσα παρέχει τόσον ἐπιτηδείους καὶ ὠραίας μορφὰς τοῦ λόγου ὡς ἡ Ἑλληνικὴ καὶ ἡ Λατινικὴ. Μέγα μέρος τούτων ἐλήφθη ἐκ διαφόρων χρήσεων. Ταύτας πρέπει τις σαφῶς νὰ ἐρμηνεύῃ καὶ τοὺς τρόπους τῆς παραγωγῆς ἀκριβῶς νὰ ἐξηγητῆται. Βεβαίως, προϊόντος τοῦ χρόνου, πολλαὶ δὲν σώζουσι τὴν ἀρχικὴν ἐννοιαν. Τούτῳ ὁ διδάσκαλος πρέπει ἐν καιρῷ νὰ ἐπιστήσῃ τὸν νοῦν τῶν μαθητῶν μαθητῶν καὶ νὰ μὴ ἐθίσῃ αὐτοὺς οὕτως ὥστε βία νὰ πλάττωσι μεταφορὰς καὶ νὰ ἀνακαλύπτωσι σφάλματα ἐνθα ὁ συγγραφεὺς ὄλως ἄλλη ἀρχὴ ἠκολούθησε.

Προσῆκόν ἐστὶν ὁμοίως νὰ ἐξετασθῇ ἡ κυρία καὶ φυσικὴ σημασία λέξεώς τινος, νὰ δειχθῇ δὲ πῶς αἱ παράγωγοι ἐκ ταύτης προέρχονται. Ὁ τῆρῶν ἐν τῇ κατὰ μόναν σπουδῇ τῶν παλαιῶν τὸν τρόπον τοῦτον ἐπίσταται πόσον πλούσιον εἶνε τὸ κέρδος πρὸς τὴν ἀκριβῆ κατανοήσιν αὐτῶν καὶ ταύτης βεβαίως τῆς μεθόδου ποιήσεται χρῆσιν καὶ διδάσκων. Τὸ πρᾶγμα δὲν εἶνε τῶν εὐχερεστάτων· ἀπαιτεῖται οὐχὶ εὐτελὲς δῶρον, τὴν ὁμοιότητα τῶν πραγμάτων νὰ διακρίνη τις καὶ νὰ εὐμοιρῇ ὀρθῆς τινος αἰσθήσεως τοῦ καλοῦ ὥστε νὰ μὴ ἀνευρίσκη ὁμοιότητος ἐνθα οὐκ εἶσι. Καὶ ἵνα ὁμολογήσωμεν τὴν ἀλήθειαν ἐν τούτῳ δὲν ἐγένετο τὸ ἀναγκαῖον μέχρι τοῦδε. Τὰ λεξικά (1) ἔπρεπεν οὐ μόνον νὰ παρασκευάζωσι τῷ διδά-

των κλπ. Ὅμοίως ὀρθότερον νομίζομεν μετὰ τὴν προσήκουσαν ἀνάπτυξιν νὰ ἐπηται ἡ μετάφρασις ὅτε καὶ ὁ μαθητὴς αὐτενεργεῖ οὐχὶ δὲ ἐκ τῶν προτέρων, ὡς συνήθως, νὰ γίγνηται ὑπὸ μόνου τοῦ μαθητοῦ καταλειπομένου ἐν ἀδιεξιτήτῳ λαβυρίνθῳ, Οὕτως ὁ μαθητὴς, καὶ διὰ τῆς δεούσης ἀσκήσεως εἰς τὸ γράφειν, κτᾶται καὶ συστηματικὴν γνῶσιν τῆς γλώσσης καὶ διδάσκεται πῶς νὰ ἐργάζεται. Παραπλήσιον σύστημα πλούσιον βεβαίως ἠσπάσατο ἐν τῇ διδασκαλίᾳ καὶ ὁ σεβαστὸς ἐν Πανεπιστημίῳ καὶ σοφὸς καθηγητὴς Σπυρ. Φιντικλῆς ὠφελιμώτατος καταστάς, νομίζομεν δ' ὅτι σχετικῶς εὐαρμοστεῖ καὶ τῇ γυμνασιακῇ διδασκαλίᾳ. Σ. Μ.

(1) Ἡμετέρας ἐστὶν ὅτι ὑπάρχουσι σήμερον λεξικά τινὰ ἄξια λόγου

σκάλω ἐργασίαν ἀλλὰ καὶ ἐν χωρίοις ἀσαφέσι νὰ βοηθῶσιν αὐτῷ. Ἄλλ ὅμως ὅτιδήποτε εἶπη τις περὶ λεξικοῦ, ὅπερ ἄριστον εἶνε, μετὰ φιλοσοφικῆς τάξεως καὶ ἀκριβείας συνταχθέν, πρὸς ἴδιον ἔπαινον, ἐν τούτοις εἶνε τοιοῦτον ὥστε ὁ διδάσκαλος ἀνάγκη νὰ ᾖ ἄνθρωπος οὐχὶ ὀλίγων γνώσεων εἰ ὠφέλειαν ἐκ τούτου προσδοκᾷ· τοῦτο δὲ νὰ δοθῆ μαθητῇ κατ' ἐμὴν γνώμην εἶνε τολμηρὸν. Εὐρηται ἐν τῷ λεξικῷ πληθὺς σημασιῶν ἀλλὰ σπανίως ἔχουσι διαταχθῆ αὐταὶ οὕτως ὥστε ἐν σειρᾷ ἐξ ἀλλήλων νὰ παράγωνται. Τοῦτο δὲν εἶνε δυνατὸν βεβαίως πάντοτε ἀλλὰ τούλαχιστον ὡς τὰ πολλά· καὶ ὅμως ἐν ὀλίγαις λέξεσιν ἐγένετο. Πῶς δύναται ὁ μαθητὴς νὰ βοηθηθῆ, εἰ τὸ αὐτὸ χωρίον τοῦ συγγραφέως εὐρηται μετὰ τῶν διαφορῶν σημασιῶν τῆς αὐτῆς λέξεως; Γνωρίζει τίς εἶνε ἡ ἀληθὴς σημασία; ἢ εἶνε καὶ αὕτη καὶ ἐκείνη; Τοῦτο πηράγει ἀμφιβόλους ἐννοίας παρὰ τοῖς νέοις καὶ ὁ ἐθισθεὶς νὰ μένη ἐν ἀμφιβόλοις, μετὰ πολλῶν μόχθων θ' ἀποτρίψηται τὴν τοιαύτην συνήθειαν. Διὸ πολλῶν πλείων φροντιστῶν λείπεται τῷ ἐπιμελεῖ διδασκάλῳ καὶ πολλῶν σπουδαιότερον καθήκον τῷ ἐκδίδοντι σχολικὰς ἐκδόσεις ἐν τούτῳ νὰ χωρῶσι μετὰ πάσης τῆς δυνατῆς ἀκριβείας.

Ἐπὶ τούτοις πρέπει νὰ ἐπιστήσῃ ὁ διδάσκαλος τὸν νοῦν τῶν μαθητῶν ἐπὶ τὴν διαφορὰν τῶν συνωνύμων λέξεων. (1) Ὑπάρχει οὐχὶ εὐκαταφρόνητον πλῆθος σοφῶν οἵτινες τοιαύτην ἐρμηνείαν καὶ τὰ λεπτότατα ἐξετάζουσιν ἀποστρέφονται καὶ πολλάκις τὰς σαφεῖς διαφορὰς θέλουσι ν' ἀναιρέσωσι ἢ πειρῶνται νὰ τροποποιήσωσιν: ἀλλ' ὅμως τούτοις

καὶ χρήσιμα ὡς καὶ τὸ τοῦ ἡμετέρου Ἄθ. Σακελλαρίου καὶ καλῶς συντεταγμένα ὡς ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς ἐπιθυμεῖ, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀδύνατον καθίσταται νὰ περιλάβῃ τὸ λεξικὸν ὅ,τι μόνον καλὴ ἐκδοσις θὰ περιέχῃ. Διὰ τοῦτο πάντοτε καλὴ ἐκδοσις θὰ παρέχῃ σπουδαίαν βοήθειαν. Σ. Μ.

(1) Ὡς ἐν ἄλλοις οὕτω καὶ ἐν τούτῳ πολλάκις κατὰ τὴν διδασκαλίαν ἐθαυμάσαμεν τὸν σοφὸν ἐν Πανεπιστημίῳ καθηγητὴν Κ. Κόντον διὰ τὸ γλαφυρὸν καὶ ἠκριβωμένον τοῦ λόγου ἐν τῷ ὀρισμῷ τοῦ σημασινομένου ἐκάστης λέξεως καὶ τῆς διαφορᾶς αὐτῆς ἀπ' ἄλλης συνωνύμου, εὐχόμεθα δὲ νὰ πραγματοποιηθῆ τὸ ποτεθρυλούμενον, ἢ ἐκδοσις συγγραφῆς περὶ συνωνύμων ὑπὸ τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ. Σ. Μ.

δὲν πρέπει νὰ προσέχη τις, ὀφείλει μάλιστα νὰ τραπῆ ὀξύτερον ἐπὶ τὸ ἔχνος τοῦ πράγματος καὶ δι' ἀπαριθμήσεως περισσοτέρων παραδειγμάτων τὸ πρᾶγμα νὰ καταστήσῃ σαφέστερον. Πολλάκις εὐχερές ἐστὶν ἐκ τῶν συμφραζομένων καὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ συγγραφέως νὰ εὐρεθῆ ἡ ἀκριβὴς διαφορὰ συνωνύμων λέξεων, ἣν ἄλλοτε δηλοῖ ἡ χρῆσις καὶ οἱ κανόνες τῆς δοκίμου λέξεως. Καὶ ἐν τέλει εἰ μὴ ἤθελέ τις πεισθῆ ὑπὸ τῆς ἀληθείας, ἡ ἀλήθεια δὲν στηρίζεται ἐπὶ τῆς πληθύος τῶν γνώμων ἀλλ' ἐφ' ἑαυτῆς καὶ τῆς γνώμης τῶν ὀρθῶς λογιζομένων. Ἐν τούτοις δὲν δύναται τις ν' ἀρνηθῆ ὅτι ὑπάρχουσι χωρία, ἐν οἷς συνώνυμοι λέξεις ἐκφράζουσιν ἐντελῶς ὁμοίαν ἔννοιαν. Ὁ συγγραφεὺς ἐπειδὴ θέλει νὰ καταστήσῃ εὐληπτος καὶ μία λέξις δὲν φαίνεται αὐτῷ ἱκανή, τίθησι δύο ἢ καὶ πλείους, ἔστι δ' ὅτε καὶ πρὸς ἔντονον παράστασιν τοῦ πράγματος. Ὁ πλάττων ἐνταῦθα διαφορὰν πλανᾶται ὁμοίως τῷ εἰκάζοντι ὅτι οἱ συγγραφεῖς καθόλου τιθέασιν πλείονας συνωνύμους λέξεις παρ' ἀλλήλας ἐν τῇ αὐτῇ σημασίᾳ εἰκῆ. Ὅταν τὸ πνεῦμα τοῦ συγγραφέως ὑποτιθῆ διαφορὰν, πρέπει καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐρμηνείας νὰ ᾖ διάφορος ἐκάστης συνωνύμου. Μόνον ὁ ἑαυτῷ ἐπιτρέπων ἀμέλειαν περὶ τὸ ὕφος, ὁ λέξιν ἐπὶ λέξει συσσωρεύων δύναται νὰ ἐπάγῃ καὶ τοῖς κλασικοῖς τὴν αὐτὴν αἰτίαν· ἀλλ' ἀνὴρ ἀγγίλους καὶ ἐμμελῆς δὲν θὰ ἐπιδοκιμάσῃ ποτὲ τὴν γνώμην ταύτην, ὁ δὲ διδάσκαλος μεθ' ἀπαντος τοῦ ζήλου ἀποτρέψει τοὺς ἰδίους μαθητὰς ταύτης καὶ εὐχερῶς πείσει περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ ἐναντίου.

Τὸ δεύτερον ὧ περ ὁ ἐκδότης καὶ ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ προσέχωσι τὸν νοῦν εἶνε ἡ κριτικὴ. Γνωρίζω καλῶς ὅτι ἀναφαίνονται τινες οὐχὶ ἀσημαντοὶ γνῶμαι, καθ' ἃς ἡ κριτικὴ εἶνε καθόλου εἰπεῖν ἀνάρμοστος τῇ νεανικῇ ἡλικίᾳ· ἀλλὰ τοῦτο εἶνε ὑπέρμετρον. Βεβαίως λίαν ἄσκοπον ἔσται, ἐὰν διδάσκαλός τις τοῖς μαθηταῖς ἀνακοινοῖ ἀπάσας τὰς διαφοροτάς γραφὰς καὶ εἶτα μετ' ὀφρύος ὀρίζῃ διὰ διαφορῶν ἰσχυρισμῶν τὴν ὀρθοτέραν κατ' αὐτὸν ἢ καὶ μόνον ἀληθῆ γραφήν. Ἐν γένει δι' ἕκαστον χωρίον ὑπάρχει πλῆθος γραφῶν, ὧν ἡ γνώσις οὐδεμιᾶ βαθμίδι μαθητῶν παρέχει ὠφέλειαν: Αἱ γραφαὶ αὐταὶ εἰσὶν ὠφέλιμοι τῷ ἐκδότῃ τῷ ἀθροίζοντι τὴν ὅλην κριτικὴν παρασκευὴν (Apparat) καὶ ὅστις πολλάκις καὶ τὸν συρφετὸν δὲν ἀπορρίπτει διότι δυνατὸν νὰ κρύπτηται μαργαρίτης τις ἐν αὐτῷ. Ἄλλ' εἰ τὸ ὅλον κριτικὸν παρασκεύασμα τῷ μαθητῇ ἀνωφελές ἐστὶ, μέρος τούτου δυνατὸν νὰ ᾖ πάνυ ὠφέλιμον. Ὑπάρχουσι χωρία ἐν ἐκάστῳ συγγραφῇ ἅτινα μεθ' ὅλα τὰ σχόλια καὶ ἐρμηνείας

μένουσι κέκακωμένα και τοιαῦτα ἐν οἷς ὁ μέλλων ἐκδότης ἔχει διάφορον γνώμην τῶν προτέρων και εὐλόγους αἰτίας οἶεται πρὸς τοῦτο ἔχειν. Πρέπει οὗτος τότε νὰ σιγήσῃ και νὰ καταλίπῃ τοὺς νέους ἀναγνώστας ἀπορῶντας ἢ νὰ ὀδηγήσῃ εἰς πλάνην τινά; Πιστεῦω ὅτι τοῦτο εἶνε ἀποδοκιμαστέον.— Ὁ κεκτημένος τὸ πλεονέκτημα τὰς σκέψεις του λογικῶς νὰ διατάσῃ και εὐλήπτως νὰ διδάσκῃ, δύναται λέγειν πολλά, ἅπερ αὐτὸς δὲν εἶκαζε και ἐὰν τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ βαθμηδὸν ἐκ τῶν εὐχερεστέρων εἰς τὰ δυσχερέστερα προάγῃ, σπανίως θ' ἀποτύχῃ τοῦ ἰδίου σκοποῦ. Ἐὰν λοιπὸν ὁ διδάσκαλος ἐκλέξῃ χωρία τινὰ ἐν οἷς ὑπάρχει γραφὴ ἡμαρτημένη και ἡ ἀλήθεια τῶν γενομένων ὑπονοιῶν εἶνε φανερά και περὶ τοῦ ἐσφαλμένου ἢ τῆς ὀρθότητος τούτων ὑγιῆς ἀντίληψις δύναται νὰ κρίνῃ, διατί νὰ μὴ δικαιῶται ἢ μᾶλλον νὰ μὴ ὑποχρεῶται ταῦτα τοῖς μαθηταῖς νὰ προβάλλῃ; Πρέπει τὸν συγγραφέα νὰ καταστήσῃ ὡς οἷόν τε καταληπτὸν τοῖς μαθηταῖς και εἰ τοῦτο ἦν δυνατόν γενέσθαι ἐν μείζονι βαθμῷ, ὤκνησε δὲ νὰ πράξῃ ὁ διδάσκαλος, ἐνέχεται ἀμελεία. Πρὸς δὲ και ἄλλον τινὰ σπουδαιότερον σκοπὸν δέον νὰ πληρώσῃ, τὴν ἀγχίνουσαν δηλαδὴ τῶν μαθητῶν νὰ ἀσκήσῃ και νὰ προπαρασκευάσῃ πρὸς εὐρεσιν γραφῆς ἀληθοῦς, δι' ἧς πάντα ἀποκαθίστανται ὑγιᾶ. Οὐδὲν μᾶλλον ἐνεργὸν ἐνταῦθα τῆς κριτικῆς. Τὰ συναφῆ ἀνάγκη πανταχόθεν νὰ ἐξετασθῶσιν ὁμοίως και ὁ σκοπὸς τοῦ συγγραφέως και μεθ' ὅλης τῆς ὀξύτητος ἅμα και περισκέψεως νὰ κριθῆ πόσον ἐκάστη τῶν γραφῶν εὐαρμοστεῖ τῷ χωρίῳ, ἐν ᾧ ἡ ἀμφιβολία και πόσον ἢ προταθεῖσα διόρθωσις αἶρει τὴν ἀμφιβολίαν, ἥτις δικαίως προβάλλεται περὶ τῆς συνήθους ἀναγνώσεως. Ἄλλοτε πρέπει νὰ δειχθῆ πόσον ἢ μέχρι τοῦδε συνήθους ἀναγνώσεως διαφωνεῖ τῷ πνεύματι και τῇ συνηθείᾳ τοῦ συγγραφέως. Ἡ γραφὴ τὸν εἰδικὸν χαρακτῆρα τοῦ συγγραφέως δέον νὰ σαφηνίζῃ πως και τοῦτο εἶνε τὸ δυσχερές, ὅπερ ἤκιστα ἀρμόζει τῇ κρίσει νέων τὴν ἡλικίαν κριτῶν και ἐν ᾧ και αὐτὸς ὁ διδάσκαλος καλὸν μετὰ μεγάλης περισκέψεως νὰ χωρῆ ἵνα μὴ μορφώσῃ και τοὺς μαθητὰς θρασεῖς ἀθετητὰς. Ἔστιν ὃ τε ἔξεστι τῷ μαθητῇ τολμῆσαι μεταβολήν, ὅταν τὸ πρᾶγμα σαφές ἢ και εὐληπτὸν και τότε καλὸν οἱ μαθηταὶ μόνοι ν' ἀναζητῶσι σχετικὰ παραδείγματα. Καθόλου ὁ διδάσκαλος συνετῶς ἐργαζόμενος πρέπει αὐτὸς μὲν νὰ ὑποβοηθῆ, τοὺς δὲ μαθητὰς νὰ ἐᾷ ὅπως ἐφευρίσκωσι τὴν διόρθωσιν οὕτω δὲ ἐθίσει τούτους πρὸς ὀξειαν ἀντίλη-

ψιν καὶ εὐθαρσεῖς καταστήσει. Νομίζω ὅτι ἡ τοιαύτη χρῆσις τῆς κριτικῆς κριθήσεται οὐχὶ ἄσκοπος ἰκανῶ μαθητῇ ἀλλ' εὐάρμοστος.

Ἄλλοι δὲν ἀπορρίπτουσι μὲν τὴν κριτικὴν, ἀλλὰ πιστεύουσιν ὅτι ὁ ἐκδότης σχολικῶν ἐκδόσεων πρέπει νὰ καταλίπη αὐτὴν τῇ προφορικῇ διδασκαλίᾳ· εἰκότως, διότι ὁ διδάσκαλος γνωρίζει τοὺς ἰδίους μαθητὰς καὶ γινώσκει τὸ σκοπιμώτατον καὶ μάλιστα ὠφέλιμον αὐτοῖς. Βεβαίως οὐχὶ ἀπορριπτέα γνώμη, μόνον ἔάν μὴ οἱ πλεῖστοι τῶν διδασκάλων περὶ τῆς προτιμητέας γραφῆς ἀπορῶσιν, ὅτε καὶ χάριτας ὁμολογοῦσι τῷ ἐκδότῃ εὐρίσκοντες βοήθειάν τινα. Ὁμοίως δύνανται ὠφελίμων σχολικῶν ἐκδόσεων νὰ ποιήσωνται χρῆσιν, νέοι ἐπιθυμοῦντες κατὰ μόνας, ἄνευ διδασκάλου τὸν συγγραφέα νὰ διεξέλθωσι, καλῶς δὲ συντεταγμένοι κριτικαὶ παρατηρήσεις ἀποβαίνουσιν ἄριστοι ὁδηγοὶ εἰς νέας ἐρεῦνας.

Ἐν τέλει τρίτον ἡ διδασκαλία πρέπει νὰ στρέφηται περὶ τὰ πράγματα. Ποιούμενος λόγον περὶ πραγμάτων δὲν ὑπολαμβάνω ὡς τοιαῦτα ὅσα ἂν δύνηται τις καταλέξει ὡς ἀναγκαῖα σοφῆ ἐρμηνείᾳ συγγραφέως τινός, ἀλλὰ μόνον ὅσα ὁ μαθητὴς πρέπει νὰ γνωρίζῃ ἵνα κατανοήσῃ τὸν συγγραφέα ὡς αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ἐπεθύμει νὰ νοηθῇ. Τὸ πρῶτον εἶδος τῆς ἐρμηνείας οὐδαμῶς ἀρμόζει τῇ νεανικῇ ἡλικίᾳ, διότι τὴν ἐξαντλεῖ καὶ καθίσταται ἀλυσιτελής. Ὁ καταλέξας ἐπὶ παραδείγματι ἐν σχολικῇ τινὶ ἐκδόσει ἱστοριογράφου ἀπάσας τὰς διαφορὰς ἄλλων ἱστορικῶν πράττει τι ἀλλότριον τοῦ σκοποῦ. Ὄταν τὸν προκείμενον συγγραφέα κατανοήσῃ ὁ μαθητὴς, ὅταν ἀκριβῶς νοήσῃ ὅτι ἤθελε νὰ ἐκφράσῃ, ὁ συγγραφεὺς, τότε ἔτυχε τοῦ ποθουμένου, ἐν ᾧ οἱ ἄλλοι ἱστοριογράφοι δυνατόν νὰ λέγωσιν ὅτι ἂν βούλωνται. Πλὴν τούτου ἕκαστος συγγραφεὺς ἐν ᾧ ἔχει ῥητὰ ἔθιμα ἅτινα αὐτῷ καὶ τοῖς συγχρόνοις ἦσαν πάνυ γνωστά, ἐνῶ ἡμῖν ὡς ἐκ τοῦ παρεμπιπτόντος χρόνου ἄγνωστα, ἐπειδὴ δὲ ἄνευ τῆς γνώσεως τούτων ὁ συγγραφεὺς δὲν κατανοεῖται, πρέπει ὁ διδάσκαλος τοῖς μαθηταῖς ταῦτα νὰ ἐξηγητῆ. Ἀδιαφοροῦντες περὶ τοῦ τρόπου δι' οὗ οἱ σοφοὶ ἐπιδιώκουσι τὴν ἀκριβῆ ἐρμηνείαν πρέπει νὰ διδάσκωμεν ἐκεῖνα μόνον δι' ὧν τὰ πράγματα κατανοηθήσονται. Περαιτέρω δὲν ἐπιτρέπεται νὰ προβῇ τις ἔμοιγε κριτῇ. Τὸ πολυάριθμον ἢ οὐ τῶν παρατηρήσεων ὡς πρὸς τὰ πράγματα ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ εἶδους τοῦ ἐρμηνευτέου συγγραφέως. Ὁ ῥήτωρ καὶ ὁ ποιητὴς δέονται πλειόνων παρατηρήσεων τοῦ ἱστοριογράφου καὶ τοῦ φιλοσόφου, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐκείνοις ἀνάγκη ὡς γ' ἐμοὶ δοκεῖ ἐν τῇ πρώτῃ ἀναγνώσει μόνον τὰ ἀναγκαιότατα

νά ῥηθῶσιν· ἄλλως ἐν τῇ διανοίᾳ τῶν νέων θὰ διαμάχωνται καὶ συγκρύωνται πρὸς ἄλληλα τὰ διάφορα ἀντικείμενα.

Νομίζω ὅτι ἐξεπλήρωσε τὸ καθῆκόν του ὁ διδάσκαλος ὁ ἐργασθεὶς ἐπιμελῶς καὶ ἀκριβῶς ὡς πρὸς τὰ τρία κύρια σημεῖα τῆς διδασκαλίας καὶ θὰ παρατηρήσῃ οὐχὶ εὐκαταφρόνητον πρόοδον τῶν μαθητῶν, εἰ καὶ οὗτοι ἐξετέλεσαν τὸ ἑαυτῶν καθῆκον, ἐν τῷ τέλει τῆς ἀναγνώσεως τοῦ τοῦ συγγραφέως. Ὅμοίως ὁ ἐκδότης, οὐ αἱ σημειώσεις συμβάλλουσιν ἐπαρκῶς εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ συγγραφέως διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν εἰρημένων τριῶν σημείων ἐφρόντισε καὶ περὶ τοῦ διδασκάλου καὶ περὶ τοῦ μαθητοῦ.

